

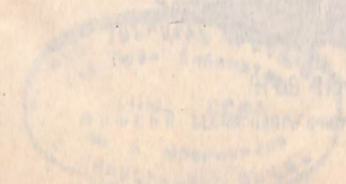
13353

89.99

U-33

1907

ՍՐԲՈՒՀԻ ԵՈՒԵԱՆՐԻԳ

2003

ՀԱՅՈՑ ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ
ԿՈՎԿԱՍԱԳԻՏԱԿԱՆ—ՄԱՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Հ. Կ. Ա. Գրքագրի և Գրքաբեկի Մարմինը

ԳՐԵՑ ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԲԱՅ. ՄԱՏԻՆԵԱՆՑ

ԹԻՖԼԻՍԻ ԵՐԵՎԱՆԻ ՄԱՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ 7 1907 (65)

2003

391.99

Մ-33

այ.

ՆՈՐԻՆ Ս. ՕԾՈՒԹԵԱՆ

ՎԵՋԱՓԱՌ ԵՒ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Տ. Տ. ՄԿՐՏՉԻ Ա.

որդիական խոնարհութեամբ

նուիրում է

աշխատասիրողը.

(1007 / 32108) 16446-58

ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԵԱԼ ՎԵՀԱՓԱՌ ՏԷՐ.

Ձերդ Վեհափառութեան սուրբ անուանն եմ նուիրում սոյն փոքրիկ գրաւոր աշխատութիւնս ի յիշատակ ութ տարի առաջ Վեհափառութեանդ շնորհաբեր այցելութեան այն սրբավայրը. ուր այժմ 578 թուականից սկսած հանգստանում են սրբուհւոյ Շուշանիկի նշխարները: Նուապստ տեսնելով թէ ի՞նչպէս Վեհափառութիւնդ նուիրական դամբարանի առաջ մարմնով խոնարհած, իսկ կարճառօտ աղօթքի մրմունջովդ հոգւով վերացած հայ կանանց մէջ այն անզուգականի հոգւոյ հետ, որը իւր հայր Վարդանի նման հայրենասիրական և կրօնասիրական հոգւով վառուած վեց տարի շարունակ բանտի մէջ մարտիրոսական կեանք վարելուց յետոյ լուսեղէն պսակի արժանացաւ: Սրբուհի Շուշանիկն էր այն հինգերորդ դարու հայ կանանց մէջ աւելի քաջամարտիկ զինւորուհին, որը իւր գերբնական ուժով կռապաշտութեան դէմ մարտնչեց: Եւ երբ այն նուիրական սրբավայրից Վեհափառութիւնդ բարեհաճեց այցելել նաև նոյն սրբավայրի մօտակայ-

քում գտնուող սուրբ Վարդանայ անունով նորակառոյց հայոց մատուռը, ուր ի նշան գոհունակութեանդ դարձաք նուաստիս արժանացնելու «Օրհնեալ ըլա», խորհրդաւոր անուն ընտրելէս մատուռին համար, ուր դամբարան Շուշանայ՝ անդ և յիշատակ Վարդանայ» քաղցրահնչիւն բառերը: Վեհափառութեանդ շնորհաբեր այցելութիւնը և նուաստիս շնորհած սուրբ օրհնութիւնը ոգևորեց նուաստիս տկար զրչովս համառօտ ի լոյս ածել մեր ամենիս սիրելի Վարդան Մամիկոնեանի դուստր Շուշանայ վսեմ և գաղափարական գործերը:

Սրբունի Շուշանայ դամբարանի շուրջը քսանամեայ պաշտօնավարութեանս ժամանակ ակնատես եմ եղած այն բազմաթիւ ուխտաւորներին, որոնք յաճախել են այն նուիրական դամբարանը թէ հոգևոր և թէ աշխարհական դասակարգերից, եղել են նաև բարձրաստիճան եկեղեցականներից, և որ աւելի վեր է՝ գերադաս բարձրաստիճան ուխտաւոր Վեհիգ ևս բազմ ունեցայ տեսնելու, որոյ առթիւ Վեհափառութեանդ սուրբ անունն եմ նուիրում հինգերորդ դարու հայ կնոջ մի պատկեր՝ «Սրբունի Շուշանիկ» գրքոյկը:

Մնամ Վեհափառութեանդ
ամենախոնարհ ծառայ

Գրիգորիս քահանայ Մատինեանց:

ՍՐԲՈՒՀԻ ՇՈՒՇԱՆԻԿ:

Վ ԴԱՐՈՒ ՀԱՅ ԿՆՈՋ ՄԻ ՊԱՏԿԵՐ:

Հայոց Արշակունեաց թագաւորութիւնը պարսիկների ձեռքով վերջացաւ Փրկչական 429 թուին: Արշակունեաց գահակալներից վերջին թագաւորը Արտաշէս Գ-ն էր, որը իւր գեղիս կեանքով ատելի դարձաւ Հայոց նախարարներին, որոնք պարսից Վռամ թագաւորի առաջ ամբաստանեցին Արտաշէսին և նորանց ցանկութիւնով Վռամը գահակեց արաւ Արտաշէսին և նորա փոխարէն Հայոց վերայ այլ ևս առանձին թագաւոր չը կարգեց, այլ Հայոց աշխարհը կառավարւում էր պարսից մարզպանների ձեռքով, որոնք Հայոց աշխարհից հարկերը ժողովելով՝ հասցնում էին պարսից Տիգրէոն մայրաքաղաքը, իսկ Հայոց թագաւորութեան ղէկը զինուորական մասերով գտնւում էր Հայոց նախարարների անմիջական իշխանութեան ներքոյ:

Հայոց ազգի այսպիսի դառը ժամանակ՝ երբ Արշակունեաց գահակալներից թափուր էր

մնացել, այդ ժամանակ հայ հոգևորականութիւնը աշխարհականների հետ ձեռք ձեռքի տուած իբրև պահապան հրեշտակներ, հսկում էին Հայոց ժողովրդի վերայ: Զորրորդ դարու սկզբից հայոց աշխարհից անպակաս էին անձնանուէր կաթողիկոսներ և եպիսկոպոսներ, ժիր արիջան վարդապետներով և քահանաներով, որոնց քաւորոթիւնով հայերին քրիստոնեական կրօնի մէջ ամուր պահեցին:

Պարիսիկները Հայոց թագաւորութեան վերջ տալով չը բաւականացան, նրանք ձեռնամուխ եղան նաև հայերին քրիստոնեական կրօնից հեռացնելուն և զրադաշտական կրօնը 1) տարածելու ամեն ջանք գործ դրին ոչ միայն Հայոց աշխարհի մէջ՝ այլ և Աղուանից և Վրաց աշխարհներում: Պարսից Յազկերդ Բ—էր, որը կամեցաւ զրադաշտական կրօնով բոլորին ձուլել կռապաշտութիւնով մի ազգ դարձնելու մտքով, այս պատճառով նա հրովարտականք ուղարկեց Պարսկաստանի ամեն կողմերը՝ նոյնպէս և Հայոց աշխարհ: Հրովարտականք ուղարկուեց նաև Վրաց և Աղուանից աշխարհները և իւր մօտ հրաւիրեց այդ երկիրների իշխողներին զրադաշտական կրօնը ընդունել տալու համար: Յազկերտը իւր հրովարտակի ոյժը առաջին անգամ փորձեց գործ դնելու Հայոց աշխարհի վերայ, որից առաջ եկաւ 451 թուին Վարդանանց զօրավարաց սուրբ

պատերազմը, ուր որ 1036 նահատակների հետ պատերազմի դաշտի մէջ ընկաւ Վարդան Մամիկոնեան քաջ զօրավարը իննը քաջանաւ երեքի նախորարներով Աւարայրի դաշտումը Տղմուտ գետի ափին, որոնք սուրբ «Վարդանաք» կոչւեցան: Պատերազմից առաջ Յազկերտը իւր մօտ հրովարտակով կանչեց Հայոց բոլոր նախարարներին, որի մօտ եկել էին նաև Աղուանից Վաչէ թագաւորը և Վրաց աշխարհի բզեշխ Վազգէն իշխանը: Նա խիստ սպառնալիքով հարկադրեց նրանց ուրանալ քրիստոնէութիւնը և զրադաշտական կրօնը ընդունել: Հայոց նախարարները առ երես ընդունեցին Յազկերտի սաստիկ հրամանը: Հայ նախարարների օրինակին հետևեց նաև Աղուանից Վաչէ թագաւորը, որոնք իրանց երկիրը վերադառնալով հաստատ պահեցին նախկին քրիստոնէական կրօնը և պատերազմներով դիմադրեցին Յազկերտին և յաղթող հանդիսացան: Յազկերտին ներկայացողներից միմիայն Վրաց Վազգէն իշխանը հրապուրուելով պարսիկ գահակալի խոստացած շնորհներից, սրտանց ուրացաւ քրիստոնէական հաւատը: Յազկերտը նորան իւր զոքանչին կնութեան տուաւ և մեծ պատուով յետ ուղարկեց Վրաստան:

Վազգէն իշխանը, որը առաջուց ամուսնացած էր հայոց սպարապետ Վարդան Մամիկո-

նեանի դուստր Շուշանիկի հետ, այժմ նա քրիստոնէութիւնն ուրանալով և մի այլ կռապաշտ պարսկուհւոյ հետ ամուսնանալով Վրաստան է գալիս իւր հետ ունենալով մոգերի բազմութիւն:

Վազգէն իշխանը ոչ միայն բուն Վրաստանին էր իշխում, այլ և Աբխազէթին և Սվանէթին, արեւմտեան կողմից էլ Իմէրէթիալին մինչև Կողքիսացոյ (Մինգրէլիա) երկիրը, իսկ արեւելեան կողմից Հայոց աշխարհքի Գուգարք նահանգին, որով նորա երկիրը սահմանակից էր դառնում պարսկական Հայաստանին: Վազգէնը ինքը անուանի բարեպաշտ Աշուշա Բըղեշի որդին էր, որի ունեցած իշխանական ծագումը և տիրած երկրների ընդարձակութիւնը՝ իբաւումը էր տալիս նորան Վրաստանի արքայ կոչւելու և շատ մօտիկ բարեկամական յարաբերութիւն ունէր Հայոց Արշակունի թագաւորների հետ և Մամիկոնեանների հետ խնամիրութիւն: * Ահա այսպիսի մօտիկ յարաբերութիւն ունենալն էր, որ Վազգէն իշխանը Հայոց աշխարհի սպարապետի դուստր Շուշանիկի հետ ամուսնութեան կապկապեց: Այս ամուսնութիւնից նա ունեցաւ երեք ուստր և մէկ աղջիկ քրիստոնէական հաւատի մէջ սնուած իրանց բարեպաշտ

*) Հմայեակ Մամիկոնեանի կին Զուհիկը Վազգէնի մայր Անուշ-Վուամի քոյրն է եղել:

մօր Շուշանիկի հակողութեան տակ:

Շուշանիկը սերւում էր Հայոց նշանաւոր կաթողիկոս Ս. Սահակ պարթե հայրապետից, նա էր Սահակ կաթողիկոսի դուստր Սահականուշի թուր, նրա մօր անունն էր Դստրիկ, որ նոյնպէս հոյ նախարարական ցեղից էր սերուած: Շուշանիկի ծննդեան սկզբնական անունը եղել է Վարդենի, որ յետոյ փոխել են նորա անման դեղեցկութեան համար նմանեցրել են շուշան ծաղիկին, որով ոտացել է Շուշան-Շուշանիկ երկրորդ անունը: Այսպիսով Շուշանիկը հօր կողմից սերուած էր Տարօնոյ իշխան բարեպաշտ Մամիկոնեանց տոհմից, իսկ իւր մեծ մօր (տատի) կողմից անուանի Պարթեական տոհմից: Եւ ահա այսպիսի գեղեցիկ շառաւիղը քրիստոնէական կրօնի զինւորունի է դառնում: Շուշանիկի ամուսնական տարիները կարճատե է լինում Վազգէնի հետ, քանի որ նա քրիստոնէայ էր, և երբ Վազգէնը ուրացաւ քրիստոնէական հաւատը, Շուշանիկը իսկոյն լուծուած համարեց իւր ունեցած ամուսնական կապը ասելով առաքելի խօսքերը. «Ինչ հաղորդութիւն կարող է ունենալ լոյսը խաւարի հետ:»

Երբ Շուշանիկին համբաւ բերին, որ Վազգէնը ուրանալով քրիստոնէական կրօնը իւր նոր ամուսնոյ և պարսից երեւելիների հետ Մցխէթ մայրաքաղաքին է մօտեցել, նա իսկոյն

Թողեց արքունի պալատը և գնաց ընակուեց եկեղեցուն կից սենեակներից մէկի մէջ, ուր գիշեր ցերեկ իւր օրերը աղօթքով էր անցկացնում, որ գոնէ Աստուծոյ օգնութիւնով ազատէ թէ իրան և թէ զաւակներին վրահապնող վտանգներից: «Տէր Յիսուս» աղօթում էր նա: «Քեզ եմ յանձնում ինձ՝ և իմ զաւակներին, դու որ Տէրդ ես և Ասաւած օգնիր մեզ. որովհետեւ գալիս է ուրացող ամբարիշտը որսալու ինձ և զաւակներին կորստեան անդունդը ձգելու համար: Ես պատրաստ եմ չարչարուել և մեռնել քո անւանդ համար: Քան թէ ուրացողի կամքին հնազանդուել: Տէր, եթէ արժան կը համարես զաւակներին մնալ կրկին ծնուած սուրբ աւագանի մէջ՝ պահիր նրանց անարատ. որովհետեւ ես զաւակներին արդարութեան ճանապարհներ ցոյց տալով եմ մեծացրել, պահիր նրանց, որ ոչ թէ արարածին պաշտեն, այլ Արարչիդ:»

Շուշանիկը աւելի տրտմեց Վազգէնի նոր ամուսին ունենալու համար, նա մեծ մտատանջութեան մէջ էր լինում իւր զաւակների համար, որ մի գուցէ Վազգէնը նոր ամուսնոյ դրդամբ զաւակներին քրիստոնէական կրօնից հեռացնէ: Նա լալով ասում էր. «Ես Աստուծով կապրիմ և երբէք չեմ անցնի իմ հայրերի դաւանած կրօնից, և եթէ մեռնեմ Քրիստոսի անուան համար յօժար եմ, բայց թէ մահիցս ա-

ռաջ զաւակներին ուրացած տեսնեմ, դա կը լինի ինձ համար մի անտանելի ցաւ:» Զաւակասէր մայրը այսպիսի աղօթքով և մտատանջութիւններով էր ժամեր անցկացնում, մինչև անգամ կերակուր էլ չէր ընդունում:

Երբ Վազգէնը մտնում է իւր պալատը և Շուշանիկին չի դռնում այնտեղ՝ խիստ բարկանում է թէ ինչու նա անպատուեց նրա արքայական պատիւը և պարսից մեծամեծների առաջ պալատի դռան մօտ իրան չդիմաւորեց: Վազգէնը կանչում է իւր մօտ եպիսկոպոսին և դրան (պալատի) քահանային և քաղցր խօսքերով համոզում է նրանց, որ նոքա իրանից չը խորչեն, նա խոստանում էր նրանց առաջուայ բարութիւններից աւելի շատ բարութիւններ անել: Սորանից յետոյ Վազգէնը պատգամ ուղարկեց Շուշանիկի մօտ, որ նա իւր կամքին հաւանի և հնազանդուի, որի համար ունեցած պատուից աւելի մեծ պատիւների կարժանացնէ նրան:

Եպիսկոպոսն ու քահանան գնում են Վազգէնի եղբայր Զովիկ իշխանի մօտ և յայտնում են նորան Վազգէնի պատգամները և երեքը միասին գնում են Շուշանիկի մօտ՝ լացով ու սգով յայտնում են ուրացող ամուսնու պատգամները: Շուշանիկը եպիսկոպոսից լսելով Վազգէնի պատգամները խիստ խօսքերով յանդիմանում է նորան ասելով. «Եւ դու այդպէս ես հրամայում, որ

ես Աստուած ուրացող ամբարիշտ մարդու հետ միանամ, աւանդ թշուառիս, որ ինձ յորդորող և սփոփող չգտայ, ինձ միայն մնում է սրբութիւնով և արդարութիւնով պաշտել կենդանի Աստուածը և ընդունել ամեն վտանգները ու չար-չարանքները, որոնք կը գան իմ վերայ ուրացող մարդու ձեռքով: Այս խօսքերին եպիսկոպոսը ասում է. «Բո ասածներդ ճշմարիտ են, բայց պէտք է մտածել, որ Վազգէնը իւր բարկութիւնը աւելի կը սաստկացնէ և՛ քեզ վերայ և՛ ժողովրդի գլխաւորների վերայ, բայց եթէ երեսն ախտեղից և պալատ գնաս, դուցէ՛ դորանով նորա բարկութիւնը դադարի:» Միւնոն էր կրրկնում և Զովիկ իշխանը և աղաչում էր Շուշանիկին, որ նա իրանց խորհրդին հետևի: Շուշանիկը ակամայ համաձայնում է նրանց հետ և ասում է. «Գիտեմ, որ ուրացողը ինձ չարչարանքի տակ կը ձգէ և դուք ամենքդ ձեր տեղերը կերթաք, իսկ ես կը մնամ միայնակ, բայց ոչ անտէր, քանի որ Տէրն է իմ օգնականը:» Ասում է Շուշանիկը և դնում արքունական պալատը: Նա չի մտնում իւր սենեակը, այլ պալատին կից մի սենեակ մտնելով սկսում է առ Աստուած աղօթել, որպէս զի բարի միտք շնորհուի ուրացող ամուսնուն, որով ազատուի իւր կեանքը ուրացողի բարկութիւնից: Այսպէս աղօթքով նա յիշեալ տնակի մէջ անսուղ մնալով

է անցկացնում: Երբորդ օրը երեկոյեան ուրացող Վազգէնը ուղարկում է Զովիկ իշխանին Շուշանիկի մօտ և ընթրիքի հրաւիրում: Շուշանիկը սկզբում չէր ուզում ընդունել ուրացողի հրաւերքը, բայց յետոյ Զովիկ իշխանի շատ աղաչանքի վերայ զիջաւ, և շատ տրամած գնաց նստեց ընթրիքի սեղանի մօտ իւր համար որոշած տեղը: Նա ոչոքի հետ չէր խօսում, այլ միայն սուր խէթերով Վազգէնին յանդիմանում էր նրա արածների համար: Նա իւր հետ տարել էր փոքրիկ աւետարանը, որ իւր պապ Ս. Սահակից էր ժառանգել, ծոցի մէջ պահած նորա զօրութեան և միջնորդութեանն էր ապաւինած, արտասուքը լիքը աչքերով նստած աջ ու ձախ էր նայում. նա ոչ կերաւ և ոչ խմեց, այլ միայն բաւականանում էր իւր զաւակների խանդակաթ սիրով, որոնք նորա դիմացն էին շարուել: Վազգէնը ընթրիքի ժամանակ զսպեց իւր բարկութիւնով լի սիրտը, և երբ կերուխումից յետոյ ամենքը իրանց տեղերը ցրուեցան, Շուշանիկն էլ գնաց իւր նոր ընտրած տնակը: Այստեղ անձամբ խիստ կատաղած եկաւ Վազգէնը, նա հրամայեց ծառաներին, որ յանդուգ կնոջը դէպի պալատի սենեակը քարշ տան. նա իւր բռնեցքով զարկում էր Շուշանիկի գլխին և թիկունքներին, իսկ Շուշանիկը անօգնական մնացած՝ միմիայն աղօթում էր ասելով. «Տէր

Յիսուս, դու ինձ օգնիր:» Նա տարուեց պալատի սենեակը:

Շուշանիկի կրած տանջանքների մասին՝ Զոյիկ իշխանը տեղեկութիւն չուներ, և երբ նրան այս մասին յայտնեցին՝ նա իսկոյն վազելով եկաւ պալատը Վազգէնի մօտ: Նա չը կարողացաւ Վազգէնի բարկութիւնը իջեցնել, այլ մեծ արհամարանքով Վազգէնը հեռեցնում էր եղբօրը և նոյն իսկ նորա ներկայութեան ժամանակ բռնուցքով աւելի հարուածներ էր հասցնում Շուշանիկի գլխին: Գազանացած ամուսինը այնքան սաստկացրեց հարուածները, մինչև որ կենդանի նահատակը անզգայ ընկնում է յատակի վերայ: Վազգէնը աւելի զայրացած հայհոյեց ճշմարիտ Աստրծուն և իւր աներ Վարդանի անունը անարժան բռներով անպատուեց: Նա տեսնելով, որ կենդանի նահատակը յատակի վերայ անզգայ ընկած է, կարծեց թէ մեռել է. ուստի հրամայեց իւր ծառաներին քարշ տալով Շուշանիկին տանեն նորա բնակած սենեակը, որը իսկոյն կատարուեց:

Միւս օր առաւօտը գազանացած Վազգէնը գնում է իւր զոհի սենեակի մօտ իմանալու նորա դրութիւնը, և երբ իմացաւ, որ նա դեռ կենդանի է, նորա սենեակի դռանը պահապաններ կարգեց, որ ոչ ոքի թոյլ չտան նորա մօտ մտնելու, ոչ կին և ոչ տղամարդ, որ իւր զոհը

նոյն տանջանքով անօգնական մեռնի:

Վազգէնի հեռանալուց յետոյ Շուշանիկի սենեակին մօտենում է դրան քահանան և խընդրում է պահապաններին, որ իրան չ'արգելեն տանջող զոհին տեսնելու, և երբ նա մօտեցաւ տեսաւ Շուշանիկի այտերը կապտած և ուռած, նորա ճակատի վերայ երևում էին արեան բծերը, քահանան սկսեց դառնապէս լալ, իսկ երանելին ասում է դրան քահանային. «Ինձ վերայ մի լար, որովհետև առանց չարչարանաց հանդիսի մարդը չի կարող Աստուծոյ առաջը արդարանալ:» Քահանան թախանձանքով խընդրում է երանելուն, որ կազդուրուելու համար մի քիչ կերակուր ընդունի, իսկ երանելին թէև սկզբումը չէր ուզում ընդունել, բայց յետոյ համաձայնեց, կերաւ ու խմեց պահապանի տրւած գարէ հացը ու շուրը, որը Վազգէնի պատուէրով էր տրւում: Վշտահար քահանան Վազգէնի երկիւղից շուտով հեռացաւ երանելոյ սենեակի մօտից:

Այս ժամանակներում Վազգէնին լուր հասաւ, որ լեռնականների մի մեծ բազմութիւն պատրաստուել է ասպատակել Մցխէթ քաղաքի վերայ: Երկիւղը սաստիկ էր: Վազգէնը իւր զաւակներին ուղարկում է միւր գէտի միւս կողմը գանձող ամրոցի մէջ պահելու, և ասպատակող լեռնականներից աւելի ապահով պահելու համար

1007 / 16446-58
32108

հրամայեց նոյն ամրոցը զօրքով շրջապատել: Վազգէնի զաւակներին կուր գետից անցկացնելու ժամանակ՝ նրանցից մէկը ջրի հոսանքից տարուեց ջրասոյգ եղաւ, որը Վազգէնին մեծ ցաւ և սուգ պատճառեց: Որդու կորուստը և լեռնականների երկիւղը՝ իջեցրեց նորան իւր անգուսպ բարկութիւնից, և նա առանձնացած տխրութեան մէջ էր լինում: Այդ ժամանակ նա իսպառ փոխուեց, հրամայեց, որ Շուշանիկին այն սենեակից հանեն և տանեն եպիսկոպոսի ապարանքը, որը եկեղեցւոյ մօտն էր, և առանձին պահապան նշանակեց նրա մօտ, որ Շուշանիկը իրաւունք չունենայ մի այլ տեղ գնալու: Երանելի կենդանի նահատակը ակամայ կատարում էր նրա հրամանը:

Չար Վազգէնին միտքարեւոյ համար եկան նորա մօտ վրաց նախարարները, պարսից մեծամեծները և մարզպանը: Երբ սրանք ամեն մէկը իրանց տեղերը ցրուեցան՝ Վազգէնը աւելի մեղմացրեց իւր բարկութիւնը: Նա փորձեց երկրորդ անգամ մարդ ուղարկելու Շուշանիկի մօտ և նորան քաղցրութիւնով համոզելու, որ նա թողնէ յամառութիւնը և իւր կամքին հնազանդուի, որի համար նա երդումով խոստանում էր նորան առաջուանից աւելի պարգևներ և պատիւներ, իսկ երանելի կենդանի նահատակը յանձը չառաւ ապրելու Աստծուն ուրացող

մարդու հետ, այլ իրան ունեցած զգեստները և թանկագին զարդերը մի կապոց դարձրեց և ուղարկեց ուրացող ամուսնու մօտ ասելով թէ այն մարդը, որ լոյսը խաւարի հետ է փոխում, ճշմարտութիւնը ստութեան հետ, Արարիչ Աստծուն արարածի հետ, նա չի կարող նորա հետ ամուսնական լուծ քաշել: «Ես», ասում է Շուշանիկը. «Քրիստոսին եմ ընծայուել, չեմ ցանկանում ոչ փառք և ոչ պատիւ ուրացողի ձեռքից, այլ աւելի լաւ կը համարիմ չարչարանքով այս աշխարհից անցկենամ միւս աշխարհ և մեծ թագաւորի մօտ ապրեմ: Ես այսպէս եմ վճռել և պիտի այսպէս էլ լինի, իսկ ինչ որ դու անելու ես՝ շուտով արա՛, ես պատրաստ եմ մեռնելու քան հայրերի աւանդութիւնից անցնելու:»

Երբ Վազգէնին ներկայացրին Շուշանիկի ուղարկած զարդերն ու զգեստները և պատմեցին երանելու ասածները, ամբարիշտ ուրացողը աւելի յուզուեց ու վճռեց, որ նորա տանջանքները աւելի սաստկացնէ: Նա շատ սպասաւորներով շտապեց գնաց Շուշանիկի մօտ տեսաւ, որ նա եկեղեցւում աղօթում էր, սկսեց բռնեցրով ծեծել նորան նոյն իսկ եկեղեցւոյ մէջ, և մազերից քարշ տալով՝ դուրս հանեց նորան այնտեղից: Ոչոք չէր համարձակուում գալլի ձեռքից Քրիստոսի գառանը ազատելու: Քահանաներից մէկը համարձակութիւնը ունեցաւ Վազգէնին

ասելու թէ ինչո՞ւ է նա անողորմ չարչարում մի անմեղ տիկնոջ, չէ՞ որ նա իւր զաւակաց մայրն է: Գազանացած ուրացողը յարձակուեց նաև քահանայի վերայ նորան բռնեցըով այնպէս ծեծեց, որ ներկայ եղող մարդիկ և կանայք վախեցան և սկսան լալ և աղաղակ բարձրացնել, իսկ նա աջ ու ձախ պատահողին բռնեցըով խփում էր, յետոյ մօտենում էր երանելուն և քարշէր տալիս քարքարոտ և տատասքով լի գետնի վերայ, այնպէս, որ երանելու վէրքերից թափած արիւնը գետնի վերայ երևում էր: Ուրացողը հրամայում է տանել նորան իւր պալատը, ուր որ և ինքը շտապեց նորա ետևից գնալու: Նա պալատումը ևս շարունակեց անմեղ զոհի վերայ գործ գնել բռնեցքի հարուածները: Իսկ Գրիստոսի երանելի աղախինը լռում էր, միայն աշխատում էր կրժկուել իւր պատառոտած հանդերձի մէջ: Ամբարիշտը սորանով չը բաւականացաւ, այլ հրամայեց երկաթի կապանքով կապել անմեղ զոհի ձեռքերը և ոտքերը և ասել. «Թող օգնէ քեզ Գրիստոսը և քո հայրերի աղօթքը:» Այս ասելուց յետոյ Վազգէնը հրամայում է, սր Շուշանիկին կտպած բանտը տանեն, որ ինքը նորան այլևս քաղաքում չը տեսնի, որ նա կեանքի մնացած օրերը բանտի մէջ քաշի:

Սորանից յետոյ ամբարիշտ ուրացողը հրամայում է, որ զգուշութիւնով հսկեն երանելի

քանտարկեալին և որոշած գարէհացից և ջրից զատ՝ ուրիշ բան չը տան ուտելու: Այս կարգադրութիւնը անելուց յետոյ ինքը դարձաւ իւր տեղը գնաց: Նորա արած կարգադրութիւնը կատարուեց: Շուշանիկին շղթայակապ տարան Ուփրէթի բերդը և մի փոքր մութ սենակի մէջ քանտարկեցին և խիստ հսկողութեան տակ պահուեց:

Շուշանիկի տանջանքներ կրելու ժամանակ Վազգէնի եղբայր Ջոշիկ իշխանը քաղաքից բացակայ էր, և երբ նա ճանապարհորդութիւնից վերադարձաւ, նորան պատմեցին Շուշանիկի երկրորդ անգամ կրած տանջանքների և բանտարկութեան մասին: Նա շատ տրտմեց և որոշեց, որ մի հնար գտնի Շուշանիկի կրած տանջանքները թեթևացնելու համար:

Այդ ժամանակ Վազգէնը պատրաստում էր զօրքի հետ ձորալի (Դէրբէնտի) կողմերը գրնալ: Ջոշիկ իշխանը յարմար ժամանակ գտաւ իւր եղբօրից խնդրելու, որ Շուշանիկի տանջանքները թեթևացնէ, նորա ունեցած շղթաները արձակէ, իսկ ամբարիշտ ուրացողը չէր ուզում լսել Ջոշիկի խնդիրը, հազիւ թէ համաձայնեց նա միմիայն Շուշանիկի պարանոցից հեռացնել երկաթէ շղթան, իսկ ոտքերի շղթան թողնել այնպէս մինչև նորա մահը:

Վազգէնը ձորալի կողմը գնալով՝ շատ եր-

կար ժամանակ տեւց մինչև նորա վերադառնալը: Նորա բացակայութիւնից օգուտ քաղեցին Շուշանիկին սիրող և յարգող Մցխէթալի քրիստոնեայ ժողովուրդը. նրանք սիրտ առան շուտ շուտ տեսութիւն անելու և մխիթարելու բանտի մէջ կապած Շուշանիկին: Նորա առաքինի կեանքի համբաւը տարածուել էր ամբողջ Վրաստանի մէջ, և շատերը նորա մօտ գալիս էին ինչպէս ուխտաւորներ թէ՛ կանայք և թէ՛ մարդիկ, խընդրում էին նորանից օրհնութիւն, նոյն իսկ հիւանդի համար նորա աղօթքի միջնորդութեանն էին դիմում: Շուշանիկի ամենամօտիկ պաշտպանը և սփոփողը էր նորա տագը Ջոշիկ իշխանը, որը իւր ամուսնու հետ միասին այցելութիւն էին անում Շուշանիկին բանտի մէջ. նրանք ընկնում էին նորա առաջ և խնդրում էին օրհնութիւն: Շուշանիկի մօտ բանտը եկան նաև՝ Եպիսկոսոսպետ Սամուէլը և Յովհաննէս Եպիսկոպոսը, դրան քահանան և այլ քահանաներ և սարկաւազներ, բերում էին իրանց հետ սրբուհի Նունէ կուսի ձեռքով որթի ճիւղերից հիւսած հրաշագործ խաչը և իրանց այցելութիւնով մխիթարում էին նորան:

Մէկ անգամ երբ Ջոշիկ իշխանը Եպիսկոպոսների հետ միասին Շուշանիկին այցելութեան համար բանտը եկան, Շուշանիկը սիրտ առաւ և սկսեց նրանց առաջ խօսել հետեւեալը.

«Ես», ասաց երանելին, երկու ցանկութիւն ունիմ, որոնց կատարուած կուգէի տեսնել և այնպէս մեռնել այս բանտի մէջ: Առաջին ցանկութիւնս այն է, որ ես իմ զաւակներիս միշտ տեսնեմ հայրենի սուրբ դաւանութեան մէջ ամրացած, իսկ երկրորդ ցանկութիւնս է սրբուհի Նունէ կուսի ձեռքի խաչը Վրաստանից հեռացուի, մի գուցէ ապագայում անօրէնների ձեռքը ընկնի, և այդ հազուագիւտ սրբութիւնը ոչնչանայ:» Այս բանի վրայ մեծ հաւանութիւն տուին երանելի տիկնոջ ասածին թէ Ջոշիկ իշխանը և թէ հոգեւորականների խումբը:

Այդ ժամանակ Մցխէթ քաղաքումը գտնւել է ոմն Անդրէաս անուշիով հայ աբեղայ, որը ս. Սահակայ աշակերտներից էր, Շուշանիկի ցանկութեան համաձայն՝ նորան են յանձնում լիշեալ հրաշագործ խաչը, որ Շուշանիկի հայրենի երկիր Տարօն տանի և այնտեղ սրբութեամբ պահուի: Անդրէաս աբեղան Վրաստանի հազուագիւտ սրբութեան գանձը տանում է Տարօնի նահանգը և պահում է Առաքելոց վանքի մէջ: 2)

Այսպիսով Շուշանիկի ցանկութիւններից մէկը կատարուեց, նա իրան մասամբ մխիթարուած էր համարում, որ այն հազուագիւտ սրբութեան զանձը քրիստոնեայ աշխարհը ուղարկեց պահելու: Նա իրան օրերը բանտի մութ և նեղ սենեակի մէջ չարչարանքով և տանջանքով,

աղօթքով և ծումապահութիւնով էր անցկացնում, թէ գիշեր և թէ ցերեկ չէր հանգստանում: Տարէնը մէկ անգամ Զատիկի շաբաթ օրը սուրբ հաղորդութիւն էր ընդունում այն էլ մեծ պատրաստականութիւնով: Նա զատիկի պատի ամբողջ շաբաթը (աւագ օրերին) անսուազ էր մնում և ապա հաղորդւում:

Վազգէնը չորս տարի Մցխէթից բացակայ լինելուց յետոյ վերադառնում է յաջողութիւնով: Նա իսկոյն հարց ու փորձ է անում Շուշանիկի մասին, զարմանում է երբ նրան յայտնում են, որ նա տանջանքներից ողջ է մնացել: Նա խիստ բարկանում է երբ լսում է թէ շատ ուխտաւորներ են գնացել բանտը Շուշանիկին սփոփելու. նա նախատեց բանտի պահապաններին ասելով. «Ես ձեզ հրամայել էի, որ ոչ ոքի չը թոյլ տաք բանտի սենակին մօտենալու, իսկ դուք հակառակն էք արել»: Նա բարկութիւնով հրամայեց սպանել պահապաններին: Սորանից յետոյ նա աւելի վրդովուած կատաղի գաղանի նման բանտի մէջ յարձակուեց նաև երանելի տիկնոջ վերայ, նորա ունեցած շղթաներով անխնայ հարուածներ էր հասցնում անմեղ գոհին:

Վազգէնը տեսնելով, որ հինգ ամբողջ տարի Շուշանիկին տանջանքների մէջ պահելով չի կարողանում իրան կամքին հնազանդեցնել, նա մի այլ միջոցի դիմեց: Նա նորա մօտ մի կախարդ

կին նշանակեց, որը կախարդական զանազան միջոցներով աշխատում էր նրան քրիստոնէական հաւատից հեռացնել, բայց ի զո՛ւր. որովհետև իւր արած մի տարուայ աշխատանքը ոչ մի օգուտ չը տուին իրան, որ Վազգէնի մօտ պարծենար:

Վազգէնի բարկութեանը չափ չկար: Նա ուզեց մի այլ բարոյական հարուածով խոցել բանտի մէջ տառապող Շուշանիկի սիրտը, որ նա մորմոքուի և մաշուի և կեանքի թելերը թուլանան: Նա իւր գաւակներին ստիպեց ուրանալ քրիստոնէական կրօնը, և այս ուրացութեան մասին նա պարծանքով յայտնեց պարսից արքայ Յազկերտին, իսկ երանելի տիկնոջ համար յայտնեց, որ նորան չը կարողացաւ քրիստոնէական կրօնից հանել, որ նա Վարդան Մամիկոնեանի դուստրն է, որը արքայից արքայիդ զօրքի հետ պատերազմեց և չը կամեցաւ պաշտել այն կրօնը, որ պաշտում է իւր արքան բոլոր պարսիկ ժողովուրդով:

Շուշանիկի վերայ շատ ծանր ազդեցութիւն արաւ, երբ լսեց իւր գաւակների բռնի կերպով կրօնաւիժի լինելը. նա սրտնեղութիւնից այնքան ժամանակ շնչասպառ եղաւ, որ հազիւ կարողացան նորան ուշքի բերել: Նա արտասուելով հազիւ հազ սկսեց խօսել կցկտուր ձայնով այսպէս. «Վեց ամբողջ տարի չարաչար տանջանքներին դիմացայ, ոչ մի հարուած ինձ վերայ այնքան

ազդեցութիւնն չունեցաւ, որքո՞ն որ այս հար-
ւածը, որ անօրէն և անարժան հօր ձեռքով ան-
մեղ գառներս Քրիստոսի փարախից հանուեցան
և դէպի կորուստ մատնուեցան: Այս հարուածը
այլ ևս չեմ կարող տանել, շուտով գերեզման
պիտի իջնեմ. լաւ է ինձ շուտ մեռնել՝ քան թէ
զաւակներիս ուրացած տեսնել: Վայ եղուկիս,
որ մխիթարութիւն այլ ևս չը փնայ, իմ առաջին
ցանկութիւնս չը կատարուեց, ես այսուհետեւ
մայր չեմ կարող լինել իմ խորթացած զաւակ-
ներիս համար»:

Երանելի կենդանի նահատակ Շուշանիկը
վեց տարի շարունակ անտանելի չարչարանքներ
կրեց, երեք անգամ իւր գազանացած չար ամուս-
նուց չարաչար բռնուցքներով ծեծուեց, բայց
նա Աստուծոյ օգնութիւնով մարմնական տան-
ջանքներին դիմացաւ, իսկ այն բարոյական
տանջանքը, որ կրեց զաւակների ուրացութեանց
համար՝ նորան շատ թուլացրեց, այնպէս, որ նա
եօթերորդ տարում այնքան նուազեց, որ ինքն
իրան զգաց, որ արդէն իւր մահը մօտենում է,
մանաւանդ, որ նա բանտի մէջ վատ էր պահ-
ւում: Նա իւր մարմնի վերայ կրում էր քուրձ և
հնոտի պարեգօտ, ունէր մի կաշուէ բարձ սնա-
րի մօտ և յատակի վերայ էլ մի փսիաթ փռած,
որի վերայ պարկում էր նա: Նորա բնակարանն
էլ այնքան փոքր էր, որ միշտ մաքուր օդի կա-

րօտութիւն ունէր, կերակուրն էլ նոյն սովորա-
կան դարէհացն էր և ջուր: Ահա այսպիսի ճնշ-
շուած վիճակի մէջ կորցրեց նա իւր ֆիզիքական
ուժը և իւր վերայ մահուան նշոններ զգալով
յայտնեց իւր դրութեան մասին մտերիմ տագը
Ջոջիկ իշխանին.

Ջոջիկ իշխանը եպիսկոպոսների և քահա-
նաների հետ միասին, Մցխէթ քաղաքից եկան
բանտը և մտնելով Շուշանիկի սենեակը տեսնում
են, որ կենդանի նահատակուող երանելի Շու-
շանիկը արդէն աւանդել է իւր հոգին շղթայա-
կապ և ձեռքերը պարզած դրութեան մէջ: Նա
վախճանուել է 458 թ. հոկտեմբերի 17-ին:

Սրբունի Շուշանիկի թաղման համար շատ
տեղերից եկան բանտը թէ եպիսկոպոսներ և
թէ քահանաներ ուսարկաւագներ, իսկ ժողովրդի
միջից շատ իշխաններ և ազնուականներ, որոնք
որոշեցին, որ Շուշանիկի մարմինը Մցխէթ քա-
ղաքումը չը թաղեն, այլ ուրացեալ Վազգէնի
աչքերից խուսափելու համար տարան Յուրտա-
ւան և այնտեղ թաղեցին:

Վրաց եկեղեցական պատմութիւնից երևում
է, որ սրբունի Շուշանիկին Յուրտաւանում
թաղուելուց յետոյ անցնում է հարիւր քսան
տարի այն է 578 թուին * նորա մասունքները

*) Վրաց Կիւրիօն կաթողիկոսի ժամանակ:

Յուրաքանչեւ հանդէսով տեղափոխում են թիֆ-լիս և Մետեխի ամրոցի եկեղեցւոյ աւանդա-տան մէջ թաղում, ուր որ կայ մինչև ցայսօր: Մասունքների տեղափոխութեան տօնը վրաց եկեղեցին կատարում է օգոստոսի 28-ին, իսկ հայոց եկեղեցին միայն տօնում է նորա մտն-ւան օրը հոկտեմբեր ամսին:

Այսպիսով սրբուհի Շուշանիկը մեռնում է օտար հողի վերայ բռնութեան լծի տակ առանց մի օգնականի և առանց հայրենական տնից ու-նեցած սփոփանքից: Եւ ո՞վ պէտք է օգնէր նո-րան իւր հայրենի երկրից, ուր որ պարսից մարզպանների ձեռքով Հայաստանից արհա-ւիրքները անպակաս էին: Չը կար նորա հայր Վարդանը, նա արդէն եօթ տարի առաջ նահա-տակուել էր իւր Հմայեակ եղբօր և այլ երեւելի նախարարների հետ: Չը կային սզատ գործող հոգևոր պետերը. որովհետև գեր երջանիկ Յով-սէփ կաթողիկոսը, Սահակ և այլ նշանաւոր ե-պիսկոպոսները, երանելի Ղևոնդ էրէցը և այլ անձնանուէր քահանաները Վարդանանց սուրբ պատերազմից յետոյ Հայաստանից աքսորւեցան և ի վերջոյ բանտի մէջ նահատակուեցան: Այս-պիսով սրբուհի Շուշանիկը անշատուած իւր հայրենի երկրից և սիրասուն դաւակներից զըր-կուած, իւր ուրացող ամուսնու ձեռքով կենդանի նահատակուածը մարմնով մեռնում է, իսկ հոգ-

ւով նա Աստուծոյ առաջ պարզ երես կանգնած միանում է այն բարի մարդոց հոգիների հետ, որոնք հայրենիքի պաշտպանութեան համար հայրենի սուրբ դաւանութեան մէջ քնալով զոհ-ւել են անօրէններից: Սուրբ Վարդանը քրիս-տոնէական հոգւով վառուած հայրենիքի պաշտ-պանութեան համար սուրբ ձեռքին ընկաւ պա-տերազմի մէջ դիւամօլ Յագկերտի զօրքից, իսկ նորա զուստը Վարդենի-Շուշանիկը նոյն միջոց-ների միևնոյն հոգւով վառուած Վրաստանի մէջ մահաբեր հալածանքների տակ վեց տարի ճնշւում է մի նոր Յագկերտ-Վագգէնից: Կարծես վերին նախախնամութեան շնորհն էր, որ հայրը իւր աղջկայ հետ աներևոյթապէս միացած ու-ժով դիմադրել են զրադաշտական կրօնի տա-րածման դէմ:

Սուրբ Վարդանանց պատերազմից յետոյ Հայաստանի մէջ բացարձակ պաշտուեց քրիստո-նէական հաւատը, նոյնը եղաւ և սրբուհի Շու-շանիկի մահից յետոյ Վրաստանի մէջ: Ուրացող Վագգէնը իւր արժանի պատիժը ստացաւ, որի մահից յետոյ քրիստոնէական հաւատը համար-ձակ պաշտուեց:

Վարդանանց սուրբ պատերազմի մէջ հայ վա-սակ սիւնին դաւաճանեց քրիստոնէական կրօ-նին, իսկ Վրաստանի մէջ ուրացող Վագգէնը, երկուսն էլ արժանի պատիժ ստացան: 3).

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

1. ՊԱՐՄԻՅ ԶՐԱԴԱՇՏԱԿԱՆ ԿՐՕՆԸ: Հինգերորդ դարու սկզբներին, երբ Հայոց Արշակունեաց թագաւորութիւնը վերջացաւ, պարսիկները զրադաշտական կրօնի երկրպագուներ էին և կռապաշտական քուրմերի փոխարէն՝ ունէին շատ մոգեր և մոգպետներ: Զրադաշտական կրօնը քարոզում էր թէ արեգակն է երկնքի և երկրի ստեղծողը, որին Միհր աստուած էին անուանում: Նրանք տփայէս էին ընդունում, որ միմիայն արեգակն է երկնքին և երկրին լոյս տւողը և բոլոր մարդոց, կենդանիներին և բոյսերին աճեցնող—կեանք տւողը: Պարսիկները բացի Միհր մեծ աստրծուց ընդունում էին նաև Որմիզդին իբրև բարեաց աստուած և Արհմին իբրև չարեաց աստուած, որոնք ծնուել են իրանց հայր Զրուանի արգանդից: Զրադաշտական կանոններով պարսիկները երկրի վերայ արեգակի փոխարէն կրակն էին պաշտում, որը նրանց կարծիքով արեգակի նման լոյս և տաքութիւն է տարածում: Կրակը անհանգչելի պիտի պահուէր այն ատրուշանների (զումրեզների) մէջ, ուր որ ժողովուրդը արեգակի ծագելու ժամանակ մօտենում էր աղօթելու համար: Կրակ հանգցնողը մահուան պատժի էր ենթարկւում: Զրադաշտական կրօնի արևապաշտութիւնը և կրակապաշտութիւնն չը

չընդունելու համար պարսիկների սրերին զոհուեցան Վարդանանց պատերազմից առաջ Ատոմ զօրավարը իւր մի գունդ զօրքով, որոնք «Ատովմեանք» կոչուեցան: Սորանից յետոյ պատերազմի մէջ նահատակուեց սուրբ Վարդան Մամիկոնեան զօրավարը իննը երեւի նախարարներով և զօրքերով, որոնք «Վարդանանք» կոչուեցան: Վարդանանց սուրբ պատերազմից յետոյ նահատակուեցան նաև այն ժամանակուայ կաթողիկոս Յովսէփ Վայոց Զորեցին, Սահակ Ռշտունեաց եպիսկոպոսը, Վանանդեցի Դեւոնդ, Խորէն, Աբրահամ, Արշէն և այլ քահանաները սարկաւազներով, որոնք «Ղեկոնդեանք» կոչուեցան: Նոյն զրադաշտական կրօնը ընդունելու համար դիմադրութիւն արաւ և սրբունի Շուշանիկը, որ վեց տարի շարունակ կենդանի նահատակութիւն կրեց թէ Մցիէթ քաղաքումը և թէ բանտումը, և բնական մահով իբրև նահատակ ոտքերը շղթայած մեռաւ, հաստատ մնալով քրիստոնէութեան մէջ:

2. ՍՐԲՈՒՀԻ ՆՈՒՆԷ ԿՈՒՍԻ ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ ԽԱԶԸ:

Մամիկոնեան տոհմի շառաւիղ անուշահոտ ծաղիկ շուշան Շուշանիկը՝ իւր բանտարկութեան ժամանակ երկու ցանկութիւն ունէր: Առաջինը այն էր, որ նա ցանկանում էր տեսնել իւր զաւակներին մայրենի եկեղեցւոյ դաւանութեան մէջ, երկրորդ ցանկութիւն էլ այն էր,

որ Մցխէթի Վրաց մայր եկեղեցւոյ մէջ պահած սրբունի նունէ կուսի ձեռքին գործածուած հրաշագործ խաչը՝ անօրէններէ ձեռքով չը ոչնչանայ: Նա վախենում էր, որ ուրացող Վազգէնի բարբարոսութեանը կը գոհուի մայր եկեղեցւոյ մէջ եղած նշանաւոր սրբութիւնները, որոնց մէջ գլխաւորն էր ս. նունէի խաչը, որը հիւսած էր որթի բարակ ճիւղերից և ինչպէս աւանդութիւնը ասում է խաչի հիւսած մասերը մէկ տեղ միացնելու համար նա գործ է ածել իւր սեփական ծամերը: Սրբունի Շուշանիկը Զոյիկ իշխանի, վրաց եպիսկոպոսապետ Սամուէլի, Յովհան Եպիսկոպոսի և արքունի դրան քահանայի հաւանութիւններով ս. նունէ կուսի հիւսած խաչը ուղարկում է իւր հայրենի երկիր Տարօնի նահանգը, ուր որ պահւում է ս. Ղազարու Առաքելոց վանքի մէջ: Խաչի ուղարկուելը կատարւում է ուրացող Վազգէն իշխանի բացակայութեան ժամանակ: Խաչը յանձնում են Անդրէաս անունով հայ արեղային, որը այդ միջոցին Մրցխէթ քաղաքումն էր եղել: Անդրէաս արեղան մայր եկեղեցւոյ այլ սրբութիւնների հետ վերցրած որթէ խաչը գաղտաբողի ճանապարհով Վրաստանից հեռանում է և հասնելով Հայաստանի Սպեր գաւառը եօթը տարի պահում այնտեղի բերդի մէջ. որովհետև այն երկիրը խառնակ վիճակի մէջ լինելով Անդրէաս արեղան իւր ճա-

նապարհորդութիւնը չէ կարողանում շարունակել: Այդ միջոցին իմանում է նա Սրբունի Շուշանիկի մահուան լուրը և յայտնում է Տարօնոյ իշխան Գրիգոր Մամիկոնեանին (Վարդան Մամիկոնեանի եղբոր որդի) Շուշանիկի մահը և իւր հետ բերած հրաշագործ խաչի պահպանութեան համար ապահով ճանապարհորդութիւն է խնդրում, և որը կատարւում է: Անդրէաս արեղան Մամիկոնեան Գրիգոր իշխանի հասցրած օգնութիւնով հրաշագործ խաչը տարւում է Երասխաձորի Կապուտա բերդը և պահւում է Ս. Խաչ վանքի մէջ և յետոյ Վանանդ է տարւում պահելու: Սոյն երկու տեղերում խաչը պահւում է 459 տարի, ապա Վանանդից տարւում է Կարս քաղաքը և 164 տարի պահւում է այնտեղ, իսկ յետոյ Բագրատունեաց Թագաւորների ժամանակ Կարսից խաչը տեղափոխում են Անի, որի մայր եկեղեցւոց մէջ 142 տարի է պահւում: Երբ Թաթարները 1239 թուին Անի քաղաքը աւերեցին, այդ ժամանակ հրաշագործ նունէի խաչը բերւում է Վրաստան: Հինգ հարիւր տարիից յետոյ երբ պարսիկները Վրաստանի վերայ յարձակումներ էին անում 1749 թուին ս. նունէ կուսի խաչը տարւում Ս-Պետերբուրգ պահելու համար: Վրաստանը Ռուսիայի հետ միանալուց յետոյ 1811 թուին խաչը Պետերբուրգից վերադարձնւում է Վրաստան: Այժմ յիշեալ հը-

ըրաշագործ խաչը գտնուում է Թիֆլիսի Սիօնի Ս. Աստուածածնայ մայր եկեղեցւոյ մէջ, ուր տարին մի անգամ ս. Նունէ կուսի տօնին (յունվարի 14) հրաշագործ խաչը թափորով դուրս է բերւում ուխտաւարների համար:

Այսպիսով երանելի նահատակ ս. Շուշանիկի մի միայն երկրորդ ցանկութիւնն է կատարւում, իսկ առաջին ցանկութիւնը կատարւած չը տեսաւ, նորա զաւակներին բռնութիւնով ուրացրին ճշմարիտ Աստրծուն, որը նորա մահուան մօտենալուն նպաստեց: Սրբունհի Շուշանիկի շնորհիւ ս. Նունէ կուսի հրաշագործ խաչը մի քանի հարիւր տարի թշնամիներից ապահով պահուել է Տարօնոյ նահանգի և Հայաստանի զանազան վանքերի մէջ: Այսօր Վրաստանի այդ սրբութեան գանձը իւր գոյութիւնով 1600 տարից աւելի է բոլորում և չի շեցնում է նա ս. Նունէ կուսի առաքելական գործերը և նորա հրաշագործ խաչին ս. Շուշանիկի արած պաշտպանութիւնը: Վրաստանի մի հին ուսուրդ գանձը մի քանի հարիւր տարի Հայաստանի վանքերի մէջ պահուելով՝ կրկին արժանանում է Վրաստանի մէջ պահպանուելու:

3. ՎԱԶԳԷՆԻ ԱՐԺԱՆԻ ՊԱՏԻԺԸ ԵՒ ՔՐԻՍՏՕՆԷՆՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄԸ: Պարսից Յազկերտ արքայի մահից յետոյ, նորա տեղ թագաւոր ե-

ղաւ Պերոզը, որի թագաւորութեան ժամանակ քրիստոնեայ աշխարհների մէջ կռապաշտութիւնը թուլացաւ, այնպէս, որ հպատակ քրիստոնեայ ժողովուրդը հոգէպէս նորից ոյժ առաւ, որով քրիստոնէական կրօնը վերականգնուեց ինչպէս Հայաստանում՝ նոյնպէս և Վրաստանում: Քրիստոնէական կրօնը Վրաստանում վերականգնեցնելու համար՝ վրաց բզեշխ Վախտանգ Գուլգասլանը պարսից Պերոզ թագաւորի ունեցած թուլութիւնից օգուտ քաղելով իւր հետ միացրեց վրաց ծածուկ քրիստոնեայ իշխաններին և ազնուականներին և եղբրական մահով վերջ տուեց ուրացող Վազգէն իշխանի կեանքին և ինքը թագաւոր դառնալով՝ Վրաստանի մէջ շնչել տուեց կրակապաշտութեան կրօնը: Վախտանգ Գուլգասլան թագաւորը փրկչական 469 թուին Կուր գետի հովտում Մետեխի ամրոցի շուրջը նոր քաղաք է հիմնում հանքային տաք ջրերի առատ տեղում, որի անունը դնում է Թբիլիս, որ վրաց լեզուով կը նշանակէ տաք: Վախտանգը իւր թագաւորական պալատը Մցխէթից Թբիլիս (Թիֆլիս) տեղափոխելով՝ նախ շինում է վրաց մայր եկեղեցի Սիօնի սուրբ Աստուածածին անունով, և մի այլ եկեղեցի Մետեխի ամրոցի մէջ նոյնպէս սուրբ Աստուածածին անունով, ուր որ այժմ ամփոփուած է սրբունհի Շուշանիկի մասունքները:

րաշապործ խաչը գտնուում է Թիֆլիսի Սիօնի Ս. Աստուածածնայ մայր եկեղեցւոյ մէջ, ուր տարին մի անգամ ս. Նունէ կուսի տօնին (յունվարի 14) հրաշագործ խաչը թափորով դուրս է բերուում ուխտաւարների համար:

Այսպիսով երանելի նահատակ ս. Շուշանիկի մի միայն երկրորդ ցանկութիւնն է կատարւում, իսկ առաջին ցանկութիւնը կատարւած չը տեսաւ, նորա զաւակներին բռնութիւնով ուրացրին ճշմարիտ Աստրծուն, որը նորա մահուան մօտենալուն նպաստեց: Սրբունհի Շուշանիկի շնորհիւ ս. Նունէ կուսի հրաշագործ խաչը մի քանի հարիւր տարի թշնամիներից ապահով պահուել է Տարօնոյ նահանգի և Հայաստանի զանազան վանքերի մէջ: Այսօր Վրաստանի այդ սրբութեան գանձը իւր գոյութիւնով 1600 տարից աւելի է բոլորում և յիշեցնում է նա ս. Նունէ կուսի առաքելական գործերը և նորա հրաշագործ խաչին ս. Շուշանիկի արած պաշտպանութիւնը: Վրաստանի մի հին ուսուրդ գանձը մի քանի հարիւր տարի Հայաստանի վանքերի մէջ պահուելով՝ կրկին արժանանում է Վրաստանի մէջ պահպանուելու:

3. ՎԱԶԳԵՆԻ ԱՐԺԱՆԻ ՊԱՏԻԺԸ ԵՒ ՔՐԻՍՏՈՆԵՆԻ ԹԵՄԱՆ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄԸ: Պարսից Յազկերտ արքայի մահից յետոյ, նորա տեղ թագաւոր ե-

ղաւ Պերոզը, որի թագաւորութեան ժամանակ քրիստոնեայ աշխարհների մէջ կռապաշտութիւնը թուլացաւ, այնպէս, որ հպատակ քրիստոնեայ ժողովուրդը հոգեպէս նորից ոյժ առաւ, որով քրիստոնէական կրօնը վերականգնուեց ինչպէս Հայաստանում՝ նոյնպէս և Վրաստանում: Քրիստոնէական կրօնը Վրաստանում վերականգնեցնելու համար՝ վրաց բզեշխ Վախտանգ Գուլգասլանը պարսից Պերոզ թագաւորի ունեցած թուլութիւնից օգուտ քաղելով իւր հետ միացրեց վրաց ծածուկ քրիստոնեայ իշխաններին և ազնուականներին և եղբրական մահով վերջ տուեց ուրացող Վազգէն իշխանի կեանքին և ինքը թագաւոր դառնալով՝ Վրաստանի մէջ ջնջել տուեց կրակապաշտութեան կրօնը: Վախտանգ Գուլգասլան թագաւորը փրկւած չական 469 թուին Կուր գետի հովտում Մետեխի ամրոցի շուրջը նոր քաղաք է հիմնում հանքային տաք ջրերի առատ տեղում, որի անունը դնում է Թբիլիս, որ վրաց լեզուով կը նշանակէ տաք: Վախտանգը իւր թագաւորական պալատը Մցխէթից Թբիլիս (Թիֆլիս) տեղափոխելով՝ նախ շինում է վրաց մայր եկեղեցի Սիօնի սուրբ Աստուածածին անունով, և մի այլ եկեղեցի Մետեխի ամրոցի մէջ նոյնպէս սուրբ Աստուածածին անունով, ուր որ այժմ ամփոփուած է սրբունհի Շուշանիկի մասունքները:

Թբիլիս քաղաքը Վրաստանի մայրաքաղաք է դառնում 499 թուին Վախտանգ Թագաւորի որդի Դաչի Թագաւորի ժամանակ, իսկ հին Մցխէթ մայրաքաղաքը իւր հին մայր եկեղեցիով դառնում է վրաց կաթողիկոսանիստ:

Այս գրքովը կազմելիս օգտուել եմ Եղիշէ, Ըն-
տիր Հայկազունք, Սովիերք Հայկական գրքերից և
մասամբ Վրաց եկեղեցական պատմութիւնից,
որ մինչև վեցերորդ դարը հայկական և լուսնա-
կան աղբիւրներից է առնուել:

